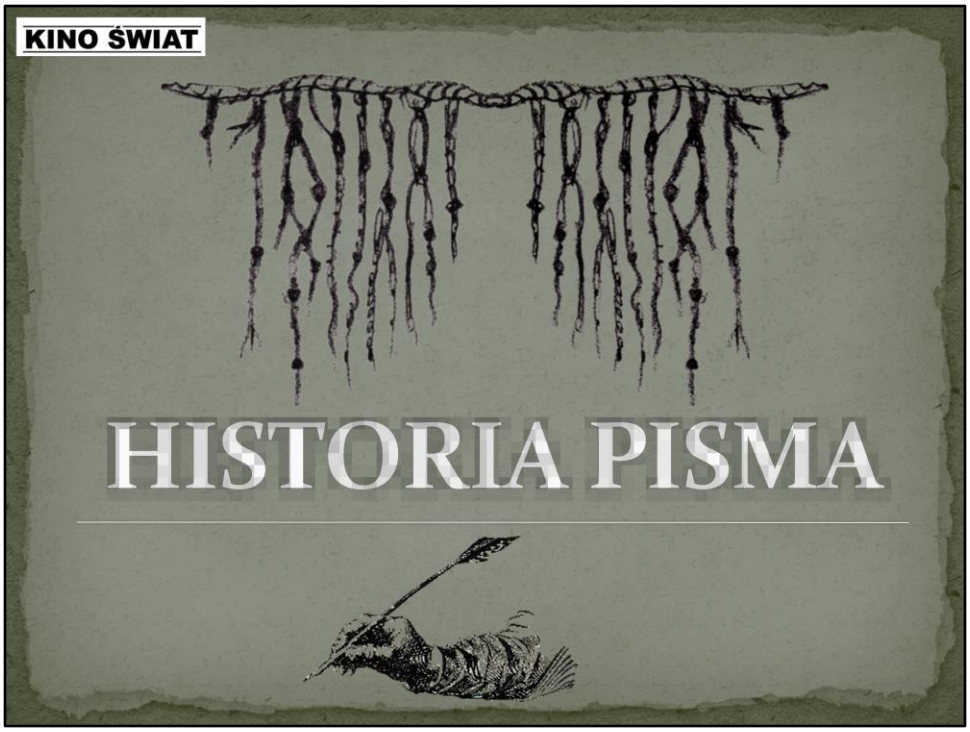

Od najdawniejszych czasów człowiek starał się na różne sposoby utrwalać treści, które uznawał za doniosłe, użyteczne i godne zachowania. Najstarszym sposobem był **przekaz ustny**. Za pomocą mowy przekazywane były m. in. formuły: obrzędowe i magiczne, wydarzenia historyczne, legendy i pieśni. W tej formie przekazywana była też Ewangelia.

Pismo to system umownych znaków, za pomocą których przedstawiany jest język mówiony. Pismo jest środkiem porozumiewania się oraz odzwierciedleniem mowy i myśli.

Zanim powstało pismo, do przekazywania mowy służyły obrazki, różne środki mnemotechniczne oraz zrozumiałe dla danej społeczności symbole.

Rysunki i **malowidła naskalne** powstawały od okresu górnego paleolitu, datowanego od 40 tys. lat p.n.e. Wykonywano je na ścianach lub sklepieniach jaskiń, najczęściej w czasach prehistorycznych. Na ścianach jaskiń malowano przede wszystkim zwierzęta: mamuty, bizony, konie i kozły (niektóre ranne w polowaniu), drapieżne niedźwiedzie, lwy, pantery. W zasadzie nie było widać ludzi, tylko zwierzęta, wśród których musieli oni przeżyć i na które polowali, aby przeżyć. Jak dotąd, liczne ślady sztuki prehistorycznej lub raczej paleolitycznej znaleziono w Europie i Afryce, niedawno w Australii; mniej liczne w Azji (w rejonie jeziora Bajkał) i Ameryce.

Wstępną fazą rozwoju pisma były **symboliczne** sposoby porozumiewania się. Jednym z nich było stosowanie znaków dymnych polegające na formowaniu kłębów dymu za pomocą przykrywania i odkrywania paleniska grubym kocem. Najczęściej jeden kłąb dymu miał za zadanie zwrócić uwagę odbiorcy, dwukrotne wypuszczenie dymu miało oznaczać, że wszystko jest w porządku, zaś trzy chmury dymu miały ostrzegać, że dzieje się coś niedobrego. Ten sposób komunikowania się jest utożsamiany z plemionami zamieszkującymi Amerykę Północną.

Do komunikacji na odległość wykorzystywano nie tylko znaki wizualne, ale korzystano również z dźwięku jako nośnika informacji. Na przykład plemiona afrykańskie do tego celu używały tam-tamów, czyli bębnów afrykańskich. Komunikatami dźwiękowymi obwieszczano zatem najważniejsze wydarzenia z życia mieszkańców wioski, takie jak narodziny, śmierć, ślub a nawet zapowiedź stanu wojny z wrogimi wioskami. Fajka pokoju oznaczała chęć zgody, natomiast przesłanie dzidy albo strzały głosiły wypowiedzenie wojny. Opowiadają, że Scytowie posłali kiedyś Persom ptaka, mysz, żabę i pięć strzał, co miało oznaczać: „Persowie! Czy umiecie latać jak ptaki, kryć się pod ziemię jak myszy i skakać przez błota jak żaby? Jeżeli nie, to nie rozpoczynajcie z nami wojny, gdyż zasypiemy was strzałami”.

Zanim powstało właściwe pismo, człowiek zaczął umieszczać na ścianach jaskiń, które zamieszkiwał, i na swoich wyrobach pewne obrazy, symbole i znaki. Pierwsze próby zachowane w jaskiniach pochodzą z górnego paleolitu, a więc sprzed 25-20 tysięcy lat. Związane były one raczej z magią i praktykami rytualnymi, niż z potrzebą rejestracji wydarzeń i myśli. Były to m.in. **petroglify** – wyryte w skale rysunki przedstawiające sylwetki zwierząt (ze starszej epoki kamienia) czy znaki i motywy geometryczne oraz prymitywne rysunki ochrą na otoczakach kultury azylskiej lub umowne sylwetki ludzi w grobach megalitycznych (z neolitu).

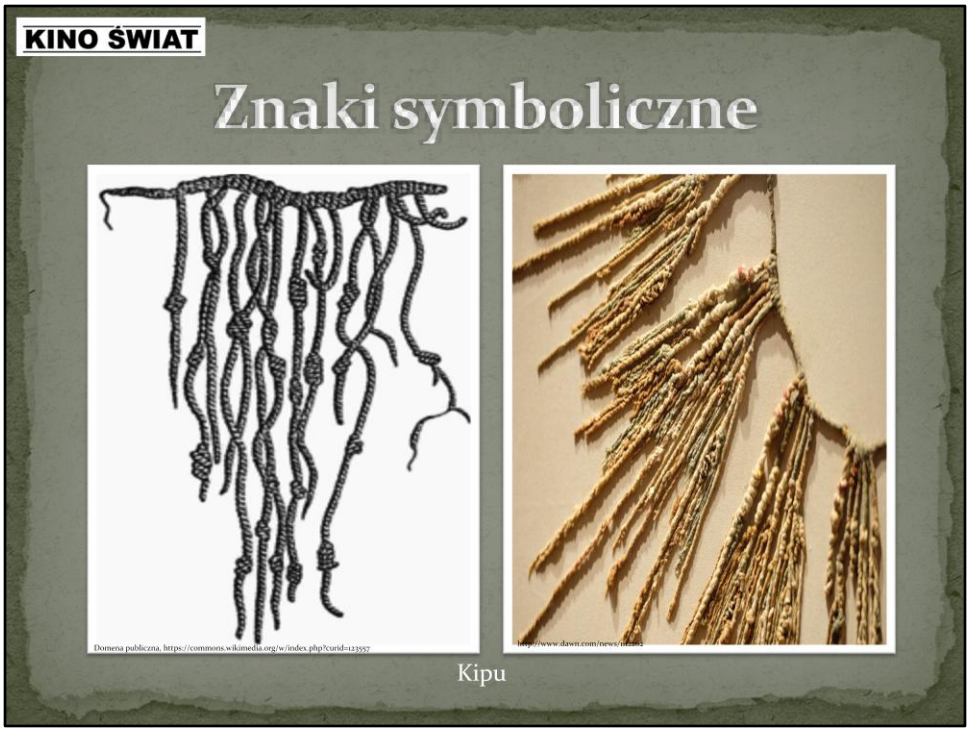

Następną formą były środki mnemotechniczne służące do przekazywania lub zapamiętywania informacji. Przykładami mogą być: peruwiańskie **pismo węzłowe** kipu – sznurki z węzełkami (wykonanymi z bawełny lub włosia lamy i alpaki) lub paciorkami oraz **karbowane kije** (z naciętymi karbami) stosowane do przekazywania wiadomości przez pierwotne ludy Australii, Ameryki Północnej, Afryki Zachodniej, Chin, Mongolii, Azji Południowo-Wschodniej, Skandynawii. Kolory i kształty węzłów, paciorków i karbów mogły oznaczać różne informacje.

Tworząc kipu do grubych sznurów przywiązywano cienkie sznurki rozmaitej barwy, a na nich zawiązywano węzły. Im bliżej grubego sznura znajdował się węzeł, tym ważniejsza była sprawa, o której miał informować. Węzeł czarny oznaczał śmierć, biały srebro lub pokój, żółty złoto, a zielony chleb. Węzły na sznurkach bezbarwnych oznaczały liczby. Najczęściej były to środki wspomagające pamięć posłańca, on jednak musiał sam to oryginalne posłanie tłumaczyć.

Indiańskie szczepy Huronów i Irokezów używały kolorowych muszli morskich rozciętych na krążki i paciorki, które były nawlekane na sznurki. Kolor czarny oznaczał rzeczy złe, biały pokój, żółty złoto lub daninę, a czerwony niebezpieczeństwo lub wojnę. Pas z muszelkami nosił nazwę **wampum**. Był wykonany z zaokrąglonych i przewierconych muszli splecionych w określony wzór lub czasem naszywanych na materiale (lub skórze). Nie mógł on być zrozumiały bez przemówienia posłańca. W kulturach opartych na ustnej tradycji służył do utrwalania i potwierdzania ważnych wydarzeń politycznych, ale również jako środek płatniczy (**pismo muszelkowe**).

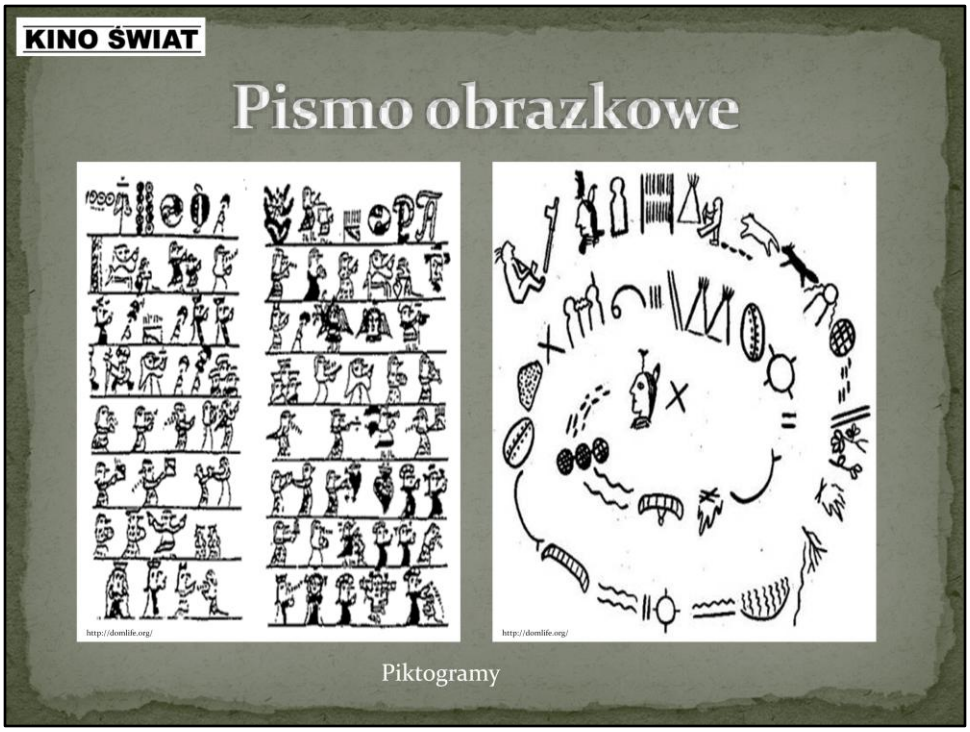

Symbole były prekursorem kolejnego wielkiego wynalazku – pisma, które stanowiło graficzny zapis mowy. Najstarszym podgatunkiem pisma są piktogramy, czyli **pismo obrazkowe**. Piktogramy to obrazki oddające elementy rzeczywistości. Schematyczne rysunki symbolizowały przedmioty, zwierzęta, osoby. W piśmie piktograficznym każdy rysunek (piktogram) oznaczał dane pojęcie (np. schematyczny rysunek głowy oznaczał głowę). Symbole te nie przedstawiają dźwięków mowy – jest to alfabet semantyczny (od gr. *sema*, znak), a nie fonetyczny. Pierwsze piktogramy pojawiły się w 2. połowie IV tys. p.n.e.

Piktogramy są kolejnym krokiem w ewolucji symboli. Tak jak petroglify rozwinęły się z malowideł naściennych, tak z petroglifów powstały piktogramy. Istotna różnica między takimi malowidłami, jak petroglify, a piktogramami polega na tym, że te pierwsze przedstawiają jakieś wydarzenie – podczas gdy piktogramy o tym wydarzeniu opowiadają. Mają więc znaczenie użytkowe. Piktogramami posługiwały się ludy starożytne – prehistoryczni mieszkańcy Egiptu, Mezopotamii, Fenicji, Krety, Hiszpanii, Francji.

Rozwiniętą fazą pisma obrazkowego jest **pismo ideograficzne**. Znak może oznaczać nie tylko dany przedmiot, ale wiele pojęć z nim związanych. Mamy więc tu obrazkowe przedstawienie idei. Kółko, które w piktografii oznacza słońce, może w piśmie ideograficznym oznaczać również gorąco, światło, bóstwo, dzień i tym podobne. Pisma ideograficznego w czystej postaci używały niektóre afrykańskie plemiona murzyńskie, ludy Ameryki Północnej i Środkowej, Polinezji, Australii, syberyjscy Jukagirzy.

Najstarszy system pisma, sumeryjskie **pismo klinowe**, jest przykładem pisma ideograficznego. Forma pisma zdeterminowana była przez materiał i technikę, w której było wykonywane. Wyrazy były odciskane w miękkiej prostokątnej glinianej tablicy przy pomocy rylca z łodygi trzciny. Końcówka rylca była ostro ścięta i miała przekrój trójkąta (stąd charakterystyczny kształt klina). Tablice gliniane mogły być wykorzystywane kilkakrotnie, a zapisana informacja ulegała wówczas zniszczeniu. Gdy istniała potrzeba utrwalenia zapisu tabliczkę wypalano i przechowywano w bibliotekach. Pismo to zostało stworzone na Bliskim Wschodzie przez Sumerów ok. 3500 r. p.n.e. Poza Sumerami, pismo klinowe było również używane przez m.in. Babilończyków, Asyryjczyków oraz Hurytów.

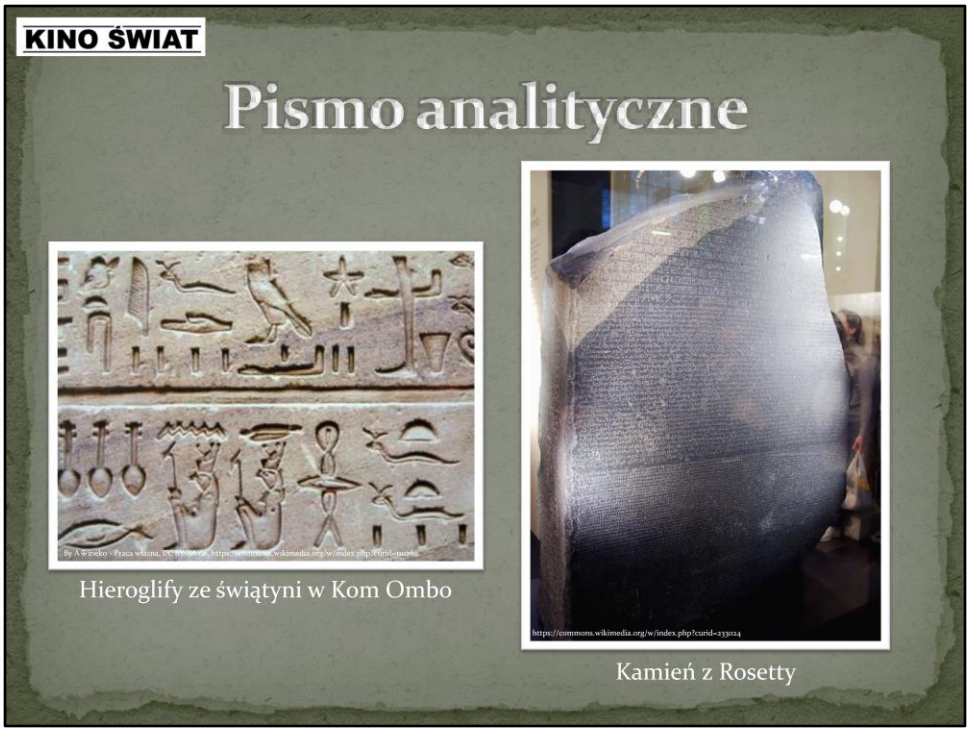

Pismo analityczne to jedno z pośrednich stadiów rozwoju pisma. Stanowi etap pomiędzy pismem ideograficznym a fonetycznym. Do pism analitycznych zaliczane są starożytne pisma Mezopotamii, Egiptu, Krety czy Hetytów. Jedynym współcześnie używanym pismem analitycznym jest pismo chińskie.

Najbardziej znanym pismem analitycznym są egipskie **hieroglify**. W najstarszej formie (3000 r. p.n.e.) było to pismo obrazkowe, które z czasem zostało upraszczane. Niektóre znaki oznaczały dźwięki, a jeszcze inne słowa w zależności od tego, czy były zapisane rzędem czy w kolumnach. Pismo to było tak skomplikowane, że potrafili czytać je tylko nieliczni. Za pomocą hieroglifów zapisywano wielkość zbiorów, wpływy z podatków czy wydatki poniesione przez dwór i wojsko. Samo słowo *hieroglif* oznacza święty znak. Hieroglify wykuwano głównie na ścianach świątyń, grobowców, posągach, urnach. Egipcjanie do pisania wykorzystywali również papirus otrzymywany z trzciny papirusowej (cibora papirusowa).

Przez długi czas badaczom nie udawało się odczytać hieroglifów. Kluczem stała się odnaleziona w egipskim porcie Rosette (1799) czarna bazaltowa tablica z wyrytym tym samym tekstem pismem hieroglificznym, demotycznym i greckim. Odczytania „Kamienia z Rosetty" dokonał francuski egiptolog Jean-François Champollion, porównując inskrypcje wyryte w kamieniu z językiem koptyjskim.

Udoskonalone pismo egipskie tzw. pismo kapłańskie, **hieratyczne** składało się ze znaków-obrazków i znaków-liter. Służyło przeważnie do zapisywania świętych tekstów na papirusie. Znaki tego pisma nie miały już obrazkowego charakteru hieroglifów i były często łączone. Pismo hieratyczne utrwalano najczęściej na zwojach i arkuszach papirusowych oraz ostrakonach (skorupa naczynia ceramicznego lub odłamek kamienny). Stosowano pędzelek z trzciny i „czarny tusz”.

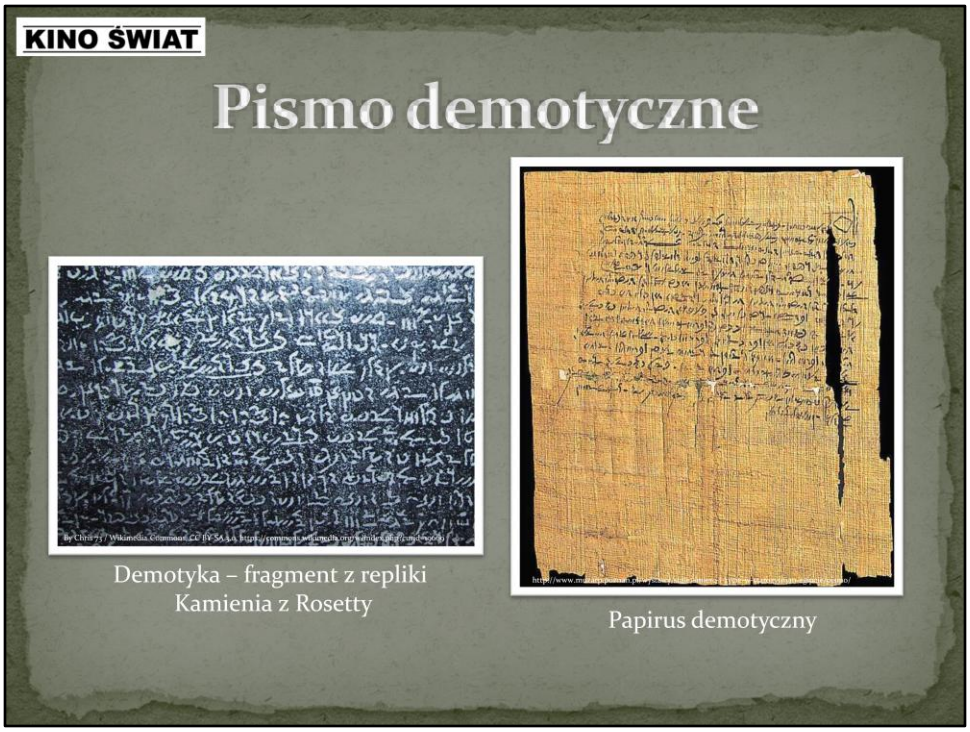

Kolejną fazą rozwoju hieroglifów było **pismo demotyczne**, (tzw. pismo ludu). Były to znaki jeszcze bardziej uproszczone. Jako pismo codziennego użytku wyparło hieratykę. Pismo demotyczne było używane dla celów administracyjnych, handlowych, do pisania korespondencji, aktów prawnych, a także celem sporządzania podręcznych notatek. Teksty zapisywano horyzontalnie od prawej do lewej, przede wszystkim na papirusach i ostrakonach.

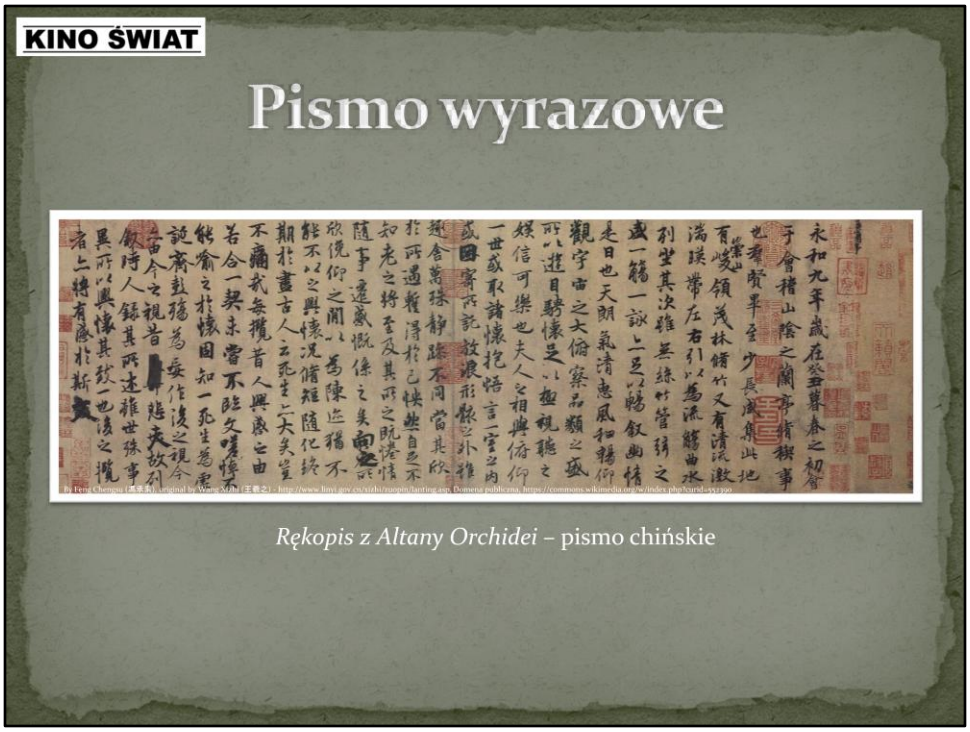

Reprezentantem pisma analitycznego – **wyrazowego** jest pismo chińskie, które obecnie przekształciło się w system sylabowo-wyrazowy. Składa się z ponad 42 tysięcy znaków częściowo lub całkowicie od siebie odrębnych. Jest to pismo monosylabiczne. Każde słowo składa się z jednej sylaby, a bardziej złożone pojęcia są zlepieniami pojedynczych słów-sylab (szou – ręka, pei – grzbiet, szou-pei – wierzch dłoni, pei-szou – złożyć ręce do tyłu). Początki pisma chińskiego datowane są na 2500 r. p.n.e. ryte były rylcem na kościach, bambusie i kamieniu. Dopiero wynalazek papieru około 105 r. n.e. miał istotny wpływ na dzisiejszy wygląd znaków pisma chińskiego. To dzięki technice pisania tuszem miękkim pędzlem na papierze pismo zyskało delikatny kształt z lekkimi wygięciami i dużym zróżnicowaniem grubości linii. Pojedyncze słowa chińskie są oddzielone od siebie i wpisane w idealny kwadrat. Tekst pisma chińskiego ułożony jest w pionowe kolumny, czytany jest z góry na dół od prawej strony kartki.

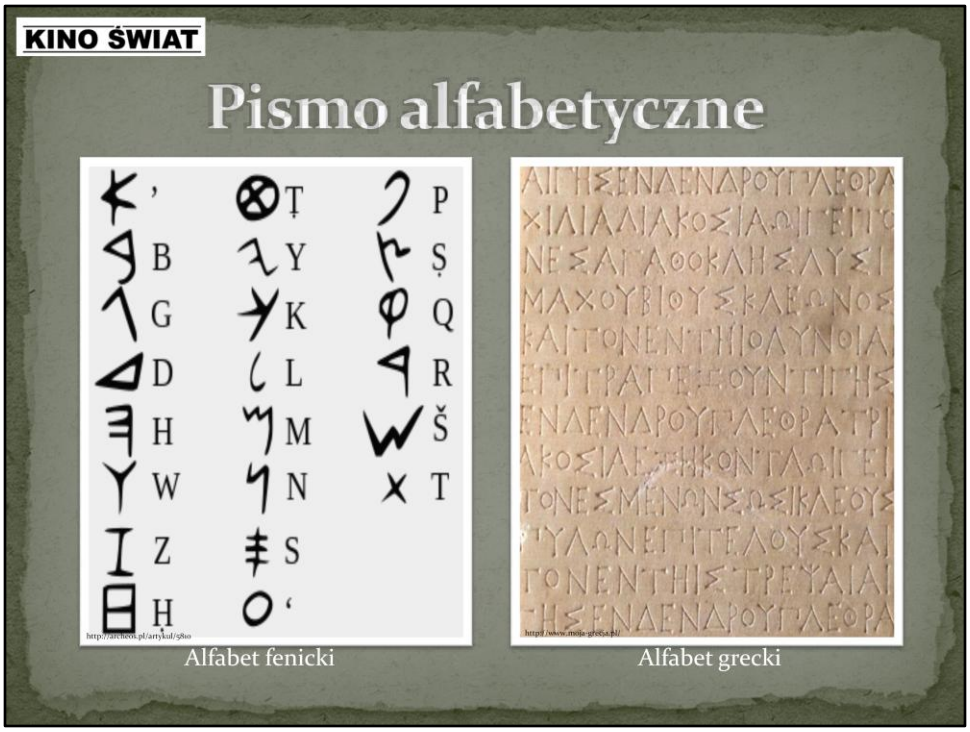

Rozwój pisma doprowadził do wielkiego wynalazku, jakim było powstanie **alfabetu**. Najstarszy alfabet świata, powstał ok. 1050 r. p.n.e. dla potrzeb rozwijającego się handlu. Nie zawiera samogłosek, a jedynie spółgłoski. Pierwszym systemem pisma, stosującym zapis alfabetyczny było **pismo fenickie**, powstałe w XI w. p.n.e. Fenicjanie wzorując się na piśmie Egipcjan i Sumerów, stworzyli własny alfabet składający się z 22 znaków fonetycznych oraz przerwę między słowami określaną kreską. Do tej pory nie było takich przerw. To był przełom – znak nie odpowiadał słowu tylko głosce. Z pisma fenickiego wykształciło się m.in. **pismo greckie**, a po Grekach wynalazek przejęli Rzymianie (**łacina**). Z tego ostatniego pochodzi nasz alfabet, który powstał na przełomie XIII i XIV wieku.

Alfabet łaciński, tzw. alfabet rzymski to system znaków służących do zapisu większości języków europejskich oraz wielu innych. Jest najbardziej rozpowszechnionym alfabetem na świecie – posługuje się nim ok. 35% ludzkości. Wywodzi się z systemu służącego do zapisu łaciny. Początkowo składał się z 21 liter: A B C D E F Z H I K L M N O P Q R S T V X. Obecnie zawiera 26 znaków. Ponieważ nie jest to układ odpowiadający każdemu językowi, wersje alfabetu łacińskiego dla większości języków dodają nowe znaki – głównie przez modyfikowanie istniejących.

Wynalazek pisma fonetycznego-alfabetycznego nie tylko przetrwał do dziś z niewielkimi zmianami pomimo wynalezienia druku, maszyn do pisania, komputerów czy technik natychmiastowej łączności, ale także odniósł zwycięstwo nad innymi rodzajami pisma. Ta jego niezwykła uniwersalność, prostota, możliwość adaptacji i ogromna użyteczność bez wątpienia tworzą z niego jeden z najbardziej znaczących wynalazków w dziedzinie technik komunikacji.